

**‘KİTĀB-I DEDEM QORQUD’ METİNLERİ ve BİR PROBLEM SÖZCÜK:
TARAQLIQ**

Dursun YILDIRIM*

Özet: Bu makalede Dede Qorqud Metinlerinde geçen ve daha önce inceleyip yayınladığımız bir problem sözcük: taraqlıq, Nasreddin Hoca Fıkralarında bulduğum yeni kanılar ışığında tekrar ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Kitāb-ı Dedem Qorqud, Nasreddin Hoca, Filoloji.

**The Texts of “KİTĀB-I DEDEM QORQUD” and A Problematic Word:
“TARAQLIQ”**

Abstract: In this article, a problematic word found in Dede Qorqud texts, “taraqlıq”, the study on which I previously carried out and published, is revisited in reference to the new evidence found in Nasreddin Hoca stories.

Keywords: Kitāb-ı Dedem Qorqud, Nasreddin Khoça, Philology.

‘Kitāb-ı Dedem Qorqud’ metinleri dünya tarihinin ve dünya edebiyatının gelmiş geçmiş en önemli medeniyet miraslarından ve yazılı kaynaklarından birini oluşturur. Bu eserin iki nüshası elde mevcuttur. Her iki nüsha da, dip nüshadan yapılmış çok muhtasar istinsahlardır. İlk bilim dünyasında Dresden nüshası diye tanınır. Her iki muhtasar nüsha, bana göre bir üst ana başlık, bir de açıklama başlığı adını verdiğim ikinci bir alt başlık sahibidir. ‘Kitāb-ı Dedem Qorqud’ başlığı Dresden nüshasının ana başlığıdır. Açıklama yapılan alt başlık ise, ‘ala lisan-ı taife- i Oguzan’ biçimindedir. İkinci muhtasar nüsha, Vatikan nüshası diye bilim dünyasında tanınmıştır. Bu nüshanın ana başlığı: “Oguz Nâme” adını taşır. İkinci nüshanın açıklama başlığı ise: “Qazan Bik ve gayri” adını taşır¹. Dip nüsha ile, bu nüshadan kopup geldiği anlaşılan her iki muhtasar nüsha arasındaki bağların sırrı bu ana başlıklar ile açıklamalarda saklıdır, diye düşünüyorum. Ve özellikle, ilk muhtasar nüshanın açıklama başlığı, dip nüshanın ‘Oguz lisanı/dili’ ile yazılı olmadığına,

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi.

¹ Her iki muhtasar yazma nüshanın tıpkı basımlarının yer aldığı bu metinlerin gramer ve metin açısından bir arada incelenmesi ve yeni metin inşa kurgusu ilk kez M. Ergin tarafından yapılmıştır. Orhan Ş. Gökyay ise, bu metinler üzerine yapılmış çalışmaları da ihtiva eden bir anlatıcı ve metin yapısı incelemesi, söz dağarcığı, anlatıların motif ve tarih bağlamı, yaşayan varyantların dökümü ve değerlendirmesi ile bağlı, dağınık ve düzeni farklı, ama bilgi ambarı bir abidevi eser yayınlamıştır. Bu satırların yazarı dahil, diğer yayımlar, metinlerin yazım ve dil özelliklerinden kaynaklanan kimi sözcük ve ibarelerin, manzum ve mensur yapıların tamiri, düzeni ve açıklaması ile ilgilidir. Şüphesiz bu çalışmalar ile ölümsüz metinler, daha anlaşılır bir düzeye gelmektedir. Kaynakçada Ergin ve Gökyay’ın çalışmaları verilecektir.

daha kadim bir Türk diline ve farklı bir Türk alfabesi ile yazılmış özgün bir metine sahip olduğuna dair gösterilebilecek en önemli açık kanıtlar arasında sayılabilir².

Vatikan nüshası Dresden'e göre, çok daha muhtasardır³. Fakat, ilginçtir ki, bu nüsha için, içerikte yer alan 'Oğuz Nâme' adı ana başlık seçilmiştir. Ve bu nüsha, ilkinden sonra yapılmış ikinci bir bilinçli seçme gibidir ve alt açıklama başlığı da buna uygun biçimde verilmiş görünmektedir: 'Qazan Bik ve Gayrı'. İkinci muhtasar nüshayı istinsah eden muhtemelen Dresden nüshasını görmüş biri olmalıdır, diye düşünüyorum. Üstelik bu kişi, ilkinin müstensihine göre, 'boy' yerine 'hikâyet' sözcüğünü tercih edecek ölçüde Ön Asya Türk coğrafyası edebî geleneğini iyi bilen bir müstensih olmalıdır. İlk muhtasar nüshanın müstensihi ise, dip nüshaya, 'şer'-i şerif" çerçevesinde yapmış olduğu kimi radikal müdahaleler yanı sıra, kimi zaman da asıl metne mümkün olduğunca yakın durmaya çalıştığı göze çarpıyor.

Yeni metinlere bağlı bütün sorunların tartışılması ve çözümlenmesi, elde mevcut muhtasar nüshaların sahip olduğu veriler açısından bakıldığında oldukça kapsamlı büyük bir sorun oluşturmaktadır. Elbette burada, metinlere bağlı söz konusu kapsamlı sorunlara bu yazı kapsamında değinilmeyecek ve sadece, başlıkta yer alan sözcüğün daha önce yapmış olduğum çözümlenmesi ile ilgili bulduğum yeni bir veri üzerinde durulacaktır. Ancak, burada, elimizde mevcut her iki muhtasar nüshada yer alan metinlerin disiplinler bakımından çok bağlamli < tarih, filoloji, coğrafya, sözlü kültür bilimi, sosyoloji ve etnografya gibi > ve çok kapsamlı bir sorun oluşturduğuna ve bu yüzden uzmanları uzun zamandır uğraştırdığına ve uğraştıracağına işaret edilmekle yetinilecektir.

Dün bu metinlere bağlı çok değerli yayınlar yapılmıştır ve bu süreç devam ediyor. Bir çok araştırmacı gibi, bu satırların yazarı da uzun zamandır her iki muhtasar nüshada yer alan metinlerin kapsadığı çok bağlamli sorunlar ile

² Ben, kimi yazılarımda bu problemlere kısmen de olsa değindim. Bu yazılarıma kaynakçada yer vereceğim. Fakat, sorunların daha uzun bir süre filoloji uzmanlarını uğraştıracağı kanısındayım.

³ Yeni metin yayınları arasında M. Kaçalın'ın yayınına eriştim, ama henüz inceleyemedim. S. Özçelik'in neşrine ise, erişemedim. S. Tezcan ise, söz dağarcığı üzerine güzel bir çalışma gerçekleştirdi; ama kimi hususlarda 'taraqlıq' konusunda olduğu gibi, kendisi ile mutabık değilim. Yurt içinde ve dışında nice yayın yapıldı ama, hiçbirisi mevcut sorunları çözecek durumda değildir. Türk tarihinin bu en kadim metinleri saydığım 'Oğuz Nâme', 'Ulu Han Ata Bitigi' veya 'Ulu Han Ata Bitigçi Bitigi' ve 'Kitâb-ı Dedem Qorqud' metinleri ve bunlara bağlı olarak çeşitli tarih kitaplarında ve yazmalarda yer alan 'Oğuz Nâme' veya 'Ulu Han Ata Bitigçi Bitigi' yahut kadim Türk tarihi ile bağlı muhtelif başka tarih metinlerinin parçaları bir araya getirilmeden, bunlarsız yapılacak çalışmaların daima eksikliğini muhafaza edeceği kanısındayım. Çok bağlamli ve çok sorunlu bu metinler ve her yere dağılmış parçalar bir araya getirilmeden ve bunların tamamı, her bağlamda tam ve doğru anlaşılmadan "Kitâb-ı Dedem Qorqud" metinlerinin doğru çözümlenmesi açısından bir 'başlangıç' taşı, bir ocaktaşı ocağa yerleştirmek, şimdilik zor görünüyor.

uğraşmaktadır. Ama bu yazıda, daha önce vurguladığım gibi, sadece, metinlerde yer alan ve çok bağlamli bir sorun teşkil eden bir sözcük üzerinde durulacaktır. Aslında daha önce bu sözcüğün çözümlenmesi tarafımdan yapıpı yayınlanmıştır. Ancak yeni karşılaştığım, hemen hemen bir aynı yüzyıl metninin ortaya getirdiği yeni veri, bu satırların yazarını konuyu yeniden ele almaya ve bu eki yapmaya mecbur etmiştir. Bununla birlikte, metinler ile ilgili kimi hususlara tekraren de olsa, burada yine kısaca değinip geçmenin yerinde olacağını düşünüyorum.

Dresden nüshası yeni zamanlarda, tahminen XIV.-XVII. yüzyıllar arasında kadim bir dip nüshadan 'Oğuzların boyunun dili ile' [= ala lisan - ı taife -i Oguzan] yeniden ve muhtasar bir biçimde yazıya alınmıştır. Böyle bir yol izlenmesinin bana göre birkaç sebebi olmalıdır. Bu sebepler arasında müstensih karşılaştığı ideolojik güçlükler ile, tasarruf mecburiyetinde kaldığı hususlar ve yazım kusurları en önemlileri görünmektedir.

Dip nüshanın sahip olduğu yazma metnin dilinin: 1. Kadim bir Türk dili olması; 2. Kadim bir Türk alfabesi ile yazılması; 3. Alfabelerin farklı işaretlere ve yazım kurallarına bağlı olması; 4. Söz dağarcığının istinsah zamanına göre kadimliği; 5. Zamanın değer ve kabullerinin müstensih üzerine yaptığı baskı, 'şer'-i şerife' uyma kaygısı; 6. Sunulacak kişiye karşı duyulan yaranma ve çekinme duyarlılığı; 7. Müstensih birikimi, metinlere hakimiyet bilgisi ve tasarrufları gibi bir çok ana sebepten dolayı bu güçlükler ile kimi yazım kusurları ortaya çıkmış olmalıdır. Dolayısıyla, sahip olduğumuz yeni nüshaların metinlerinde bütün bu sebeplerden birine veya hepsine bağlı olarak ortaya çıkmış bulunan bu türden çeşitli güçlükler, kimi zaman sözcükleri yazım ve anlam bakımından tanınmaz, anlaşılabilir duruma getirmiş; kimi zaman dip nüshada tam okunamayan ve anlaşılabilir sözcüklere yakıştırmalar veya değiştirmeler yapılmasına yol açmış yahut yeni eklemeler konması müstensih zorlamıştır.

İsimler uydurulmuş, yakıştırmış veya değiştirilmiştir. Bunun temel nedeni, kadim dip nüshayı yeniden istinsah etmeye çalışanların veya yazıya çekenlerin, hem kadim tarihî Türk coğrafyasında cereyan eden olaylara ve hem olayların cereyan ettiği yurtlara zaman ve coğrafya bakımından çok uzak düşmüş olmaları ileri sürülebilir. Bundan dolayı, müstensihler, dip nüshada gördükleri ve okumaya çalıştıkları, ama anlamadıkları kimi isimleri, Önyasya üzerinde bildikleri ve tanıdıkları coğrafyaya isimler ile özdeşleştirmeye ve onları herkesçe bilinen bir coğrafya üzerine yerleştirmeye özen göstermişlerdir. Önyasya'ya gelenlerin unutkanlığına yol açan uzak düşme olgusu, yüzyıllar içinde birçok şeyin hafızalardan silinmesine sebep olmuş ve Avrasya Türk tarihi, Önyasya tarih yazıcılığının zihninden geniş ölçüde silinmiştir. Dolayısıyla anlatıların yer aldığı

tarihî coğrafya hafızalardan silinmiş ve bu muhtasar nüshaların istinsahı sırasında yapılan analogiler yoluyla onlar yerini yenilerine bırakmıştır⁴.

Siyasi bir neden de olabilir. Böyle bir neden için soruna, Osmanlı ve Akkoyunlu veya Osmanlı ve İran Türkmenleri arasındaki ilişkiler bağlamında bakılabilir⁵.

İkinci önemli husus, dinî ve ideolojik nedenlere dayanıyor. Kadim zamanların tarihi olaylarını, kahramanlarını, onların savaşlarını, inanç yapılarını ve içtimâî hayatlarını dile getiren bu metinler, hiçbir zaman İslâm dininin getirdiği 'şer'-i şerif düzeninin kaideleri ve ideolojisi <gaza ideolojisi> ile hareket eden yeni Türk toplumunun anlayışı ile bir uyum içinde olamazlardı. Dolayısıyla, metinler yeni yazı diline veya doğru bir deyiş ile, 'Oğuzların dili ile' kaleme alınmaları sırasında kahramanların maceralarını yaşadığı hayat ve değerleri de, coğrafya gibi, toplumun yeni dinî ve ideolojik hayatı ile uyumlu bir duruma sokulmak istenmiştir.

Oysa, bu metinler, Türklerin kadim tarihinin başlangıçtan itibaren yazıya alınmış en kadim maceralarını, evreni değirmi evleri gibi gördükleri zamanları, otağ ve değirmi ev tarzı <ki bana göre, bu çok odalı otağ ve değirmi evler, başlangıçta, ağaç, taş ve kerpiç veyahut bunlardan biri ile imal edilen sabit barınaklar, yapılar idi> barınaklara sahip yerleşik medeniyet düzeninden göçer evli ve hareketli medeniyet düzenine girdikleri tarihi süreç içindeki maceralarını anlatır. Bu medeniyet aynı zamanda hareketli esnek merkezi devlet yapısını ortaya çıkaran ve sonunda geniş coğrafyalara yayılmış imparatorluk düzenine kavuşturup egemen kılan medeniyettir. Türk tarihinin imparatorluk düzenlerini yöneten devlet yapıları bu dönemde ortaya çıkan iskelet üzerine oturup yürümüştür. Bu iskelet ve bunun üzerinde yer alan yapıların birbirleri ile olan ilişkileri ve işlerlik ağları ve bütün bunların yaratıp ortaya çıkardığı 'harikulâde' düzen bugün bile, ne yeterince çalışılıp ortaya çıkarılmış, ne açıklanmış, ne de tam olarak anlaşılmıştır, denemez. Bu hususta, bilimin ötesine geçen bir anlamsız 'kıskançlık' göze çarpmaktadır. Küresel güçlerin aradığını, zamanında bu modelin ortaya çıkarmış olduğunu itiraf etmek, günümüz ben-merkezli bilim dünyasına pek ağır geliyor. kanısındayım. 'Kıskançlık' hiç şüphesiz bu düzenin aidiyeti ile, Türklere özgü olmasıyla bağlıdır ve bilim açısından bir anlamı yoktur. Çünkü, adı söylene de, söylenese de, bugün ardından koşulan ve gizliden gizliye, üstü örtülerek aranan ideal düzen, yine de Türklerin yaratıp dünya medeniyetine miras bıraktığı ve tarihin tozlu sayfalarına bıraktığımız vesikalarda öğrenilmeye çalışılan, hareketli esnek merkezi devlet yapısının kendisi ve tarih içinde geçirdiği tekâmül merhalelerinin ortaya koyduğu

⁴ Bu konu ile ilgili düşüncelerimi ve görüşlerimi bir başka yazımda ifade etmeyi umuyorum.

⁵ Akkoyunlu ve Avşar Türkmenlerinin Osmanlı/Kayı aşireti ile aynı atadan Oğuz Han'dan indiklerini ileri sürüp akrabalık bağı üzerinde durdukları bilinen tarihî bir husustur. M. Fuad Köprülü, 'Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar' adlı eserinde, Oğuz Nâme ile ilgili açıklamalarında bu noktaya da dikkati çekmiştir.

gelişmişlik yapılarının anlaşılabilirliği nisbetinde hayatiyet kazanabilecektir. Bu gerçeği onlar kadar, bu yapıyı anlamaya çalışanlar da görüyor. Ancak, bu gerçeğe karşın, Türk tarihçiliğinin henüz bu meseleye gereğince ağırlık verdiği de söylenemez.

Yeni zamanın ideolojik ve dini bağlamları ile bu metinlerin uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur. Elimize mevcut biçimleri ile ulaşılmış metinlere dikkatle bakıldığında bile, onların ne denli uzak ve kadim zamanlardan günümüze erişmiş olduğunu anlamakta güçlük çekmeyiz. Bu metinler, ataların yazıp kendilerinden sonra geleceklere miras bıraktığı yazıya alınmış ilk Türk tarih veya soyağacı kitabına aittir. Onlar, bu halleriyle zamanın ve insanların tahrifine rağmen bize ulaşmayı başaran ve kadim zamanların izlerini bağırılarında koruyan metin parçalarından başka bir şey değildir. Bu metinler, kadim Türk tarihinde bir ideolojik değişim sürecine ışık tutmaktadır. Fakat, bu değişim, 'kam' ünvanlı beylerin ve hanların yerlerini, 'alp' olma özelliği ağır basmaya başlayan yeni bir beyler ve hanlar düzeni sahiplerine bırakmaya başlaması biçiminde kendini göstermektedir. Anlatıların önemli bir bölümünde eski ile yeni ideoloji arasında yine de bir denge göze çarpmaktadır ve henüz biri diğerini tamamen yok farzetme algılaması içinde değildir; aksine, aralarında bir uyum göze çarpmaktadır.

Yeni zamanların anlayışı ve değerleri ise, bu metinleri kendi çerçevelerinden çıkarıp zamana uygun bir ideoloji ile bezemeye çaba göstermiş ama, farkında olmadığı ve anlamını kavrayamadığı ve bir ad sandığı kimi yerlerde o izleri istemeden muhafaza etmiştir. Dip nüshanın muhafaza ettiği kadim Türk tarihi metinleri, Türk toplumunun dinî ve ideolojik tutumu nedeniyle belki büyük bir değişime uğramıştır ama, son biçimleri ile de olsa, onlar bize erişme fırsatı bulmuşlardır. Fakat, belki de bundan daha acısı, dünya ve Türk tarihinin bu en önemli ilk bilgi kaynağının, zamanın insafsızlığı yüzünden bilinmezlik girdabına girip kendini bir sır gibi saklıyor olmasıdır⁶.

'Dedem Qorqud' veya 'Qorqud Ata' diye bilinen Türk bilgesinin bir Türk hanı/kağanı huzurunda anlattığı Türklerin kadim tarihi ilk kez ne zaman ve nerede yazıya alındığı bilinmemektedir. Bu tarihî ve efsanevî kişinin kadim Türk tarihine ait anlatılarının kadim zamanlarda Önasyaya kadar yayılmış olduğu anlaşılıyor. Bunu, en bariz biçimde Homer'in eserlerinde görmekteyiz. Türklerin kadim tarihi ile bağlı bu anlatıların oldukça kadim zamanlarda yaygın olduğu söylenebilir ve M.Ö. VI-V. yüzyıllarda Önasya coğrafyasına Scyt/Saka/Şu çağlarında Türkler tarafından taşındığı, yahut Homer'in bu kadim Türklerin yurduna varıp yazıya aldığı destanlardaki maceraların önemli bir kısmını onlardan dinleyip derlediği ileri sürülebilir. Dedem Qorqud metinleri arasında yer alan 'Basat'ın Tepegözü

⁶ Ben, bu eserlerin birgün İran, Suriye ve Mısır üçgeninde ortaya çıkacağı umudundayım. Bu ülkelerin yazma kitap hazineleri henüz yeterince incelenmiş görünmüyor. Tarih araştırmacısı arkadaşım Evrim Binbaş, sayısız kayda girmeyen yazmadan bana söz etmişti.

öldürdüğü' boy ile, 'Deli Domrul' boyunun kadim zamanlarda Önasya kavimlerinin hayatına girdiği, bu kavimlerin hayatında bıraktığı derin izlerden bellidir.

Aybek ed-Devadarî'nin verdiği bilgilere göre Türklerin elinde XIII. yüzyılda ataların tarihini anlatan elde iki kitap vardır. Bunlardan biri Kıpçakların ve Mogul [Türk dilinde m- ve b- değişimi düşünülürse, bu söz: 'Bogul' olur] halkının değer verdiği ve hürmet ettiği 'Ulu Han Ata Bitigçi'⁷ Kitabı" [= 'Ulu Han Ata Bitigçi Bitigi'] adlı eserdir. Adı geçen ulu kişi, yazı bilen bir bilge 'vezir' mi idi? 'Oguz Nâme'nin çeşitli nüshalarında adları geçen vezirlerden İrql Khoca, Kerençük Dede ve Qorqut Ata ve Dede Qorqut bu ulu kişilerden hangisi olabilir, veya olabilir mi? Yoksa bu eser ile 'Oguz Khan' mı vurgulanıyor? Başlık gerçekten 'Ulu Han Ata Bitigi' anlamında mıdır, yoksa benim üzerinde durduğum 'Ulu Han Ata Bitigçi Bitigi' biçiminde midir? Bu eserin başlığında yer alan sahibi veya yazarı ile, elimizde muhtasar nüshaları bulunan Qorqud Ata veya 'Dedem Qorqud' anlatıları arasında bir bağ var mı; var ise, bu bağ veya bağların niteliği ne olabilir, soruları da doğru yanıtı muhtaçtır⁸.

Devadarî'nin sözünü ettiği ikinci kitap ise, Oğuzların hürmet gösterdiği 'Oguz Nâme' [= Oguz Bitigi] adlı eserdir. Her iki kitabın varlığı, bize, başlangıçta çok daha kadim bir nüshanın var olduğunu düşündürüyor. Oğuzların hürmet ettiği belirtilen "Oguz Bitigi" ile, Türklerin [Kıpçak ve Mogulların] yüksek değer verdiği "Ulu Han Ata Bitigçi Bitigi" gibi soyağacı tarih kitaplarının ortaya çıkışı, boylar gibi ana nüshanın da parçalanıp Türk ve Oguz boylarının ayrışması ile ortaya çıkan ikinci kuşak soy ağacı kitapları mıdır? Türk kağanlığı yazıtlarında sözü edilen 'Türk' ve 'Oğuz' beyleri hitapları, aynı devlet içinde bile bu ayrışmaya işaret ettiğine göre, söz konusu ayrışmanın çok daha kadim zamanlarda ortaya çıkmış olduğu anlaşılıyor.

Acaba, bu iki esere, boylar arası ayrışma sonucu ortaya çıkan bir dip nüsha ikizleşmesi diye bakmak hangi düzeylerde doğru olabilir veya olmaz?

Reşideddin'in sözünü ettiği ve bahsedeceğini vurguladığı Dede Qorqud anlatmaları acaba hangi dilde ve hangi alfabe ile yazıya alınmıştı? Aybek ed-Devadarî ile Reşideddin anlatmaları arasında herhangi bir bağ var mı, varsa hangi

⁷ Değerli bilim adamı ve arkadaşım A. B. Ercilasun bu ibarenin 'Ulu Han Ata Bitigi' diye okunması ve anlaşılması icap ettiğini söylüyor. Metnin Arapça tercümesinde bu ibareden sonra gelen kitap sözü, bana tercümenin değil de, bu söz ile Türkçe ibarenin okunması icap ettiğini düşündürüyor ve tamamını, 'Ulu Han Ata Bitigçi Bitigi' diye anlıyorum. Korkut Ata, İrql Khoca hem vezir ve hem de yazı bilen kişilerdir. Oğuz Nâme'lerde, Türklerin kıyamet kopuncaya dek uymaları icap eden kaideler bir 'düstürü'-l- 'amel' biçiminde yazılmış ve vasiyet edilmiştir. Kazan nüshasında ve Reşideddin'de bu hususlara sürekli vurgu yapıldığı görülüyor.

⁸ 'Khoca' gibi farklı yazımlı adlar, Zeki Velidi Togan'ın 'Oğuz Destanı' adlı eserinden iktibas edilmiştir.

yönlere bir ilişki kurulabilir? Türklerin kadim tarihi ile ilgili kadim yazmalar hangi diyarın kitaplığında araştırmacısını bekliyor, soruları gibi nice sorular cevaplarını bekliyor olsa gerektir. Bütün bu soruların yanıtlarını şüphesiz yeni bilgiler ışığında öğrenme şansımız olabilir ve bunun için gerekli zamanı ve açıklamaları hepimiz bekleme durumundayız, diye düşünüyorum. Şimdilik, ortada şöyle bir sorun olduğu açıkça görülmektedir: Eğer bu durum tek kitabın ikizleşmesi ise, şüphesiz bu süreç, Türklerin 'Türk' ve 'Oğuz' kavimleri biçiminde vuku bulan iktidar mücadeleleri bağlamında vücut bulmuştur.

Aynı soyun çocukları, beyleri ve hanları arasında merkezi inşa etme yarışı, aynı zamanda Türk tarihinin akışkanlık ve süreklilik yüzüne de ışık tutar, diye düşünüyorum. Ünlü tarihçi Reşideddîn, Türkler ile ilgili eline geçmiş anlatıları hiç değiştirmeden ve kendi süzgecinden geçirmeden eserinde kaydetmiş olsaydı, acaba insanlık tarihi başlangıcı kendine özgü biçimde başlayan bir Türk tarihine kavuşur mu idi? Acaba, tarihçiliğe o dönemde Ortadoğu bakış açısı hâkim olmasaydı, farklı bir Türk tarihi başlangıcını öğrenme imkânı bulmaz mıydık? Acaba üzerinde durmadığı sayısız Qorqud Ata anlatısı eserinde aynı ile yer bulmuş olsa idi, bugün bu metinleri anlamamız daha farklı boyutlar içinde bulunmayacak mıydı? Şüphesiz bütün bunlar gerçekleşmiş olsa idi, dünya medeniyet mirası çok önemli bir kaynağa sahip olmuş olacaktı. Fakat, bütün bunların soru olarak varlığı sorunu çözmeye yetmiyor. Geleceğin tereddütleri geçmişin bilinmezliği içinde gizlidir. Onları bilginin ışığında öğrenme, ortaya çıkarma mecburiyeti vardır.

Kim bilir, belki de böyle bir eser, bugün bir Budist manastırında veya toprak ile örtülmüş bir kitap ambarında araştırmacısını beklemektedir. Aybek ed-Devadârî'nin sözünü ettiği eserler de, bugün elimizde mevcut değildir. 'Kitâb-ı Dedem Qorqud' anlatıları ise, bu eserlerin elimize ulaşan kimi parçalarından ibarettir. Bu parçalanmayı ve tahrifi yaratan temel neden, dinî ve ideolojik bakış açısı olmuştur.

Üçüncü önemli husus, kadim dip nüshadan yeni yazı diline veya Oğuzların diline çevrimi yapılırken ortaya çıkan yazım kusurlarıdır. Bunların bir kısmı, kimi sözlerin yakıştırma yoluyla verilmesi biçiminde kendini gösterir. Kusurların bir kısmı, kadim dip nüshanın kullandığı alfabe ile yeni alfabe arasında ses işareti denklıklarının doğru tespit edilememesinden kaynaklanır. Bir bölümü tamamen yazım kusurudur. Anlatılar, Oğuz diline aktarılırken anlatımın kimi yerlerinde eski metni yeniden ideolojik bağlamda inşa yoluna, veya değiştirmeye gidilmiştir. Kimi yerlerde biraz çeviri kokusu kalmıştır. Metinlerin anlatımında bu bağlamda kimi zaman kitabî ifadeler kendini açık biçimde gösterir. Bir kısım yerlerde ifadeler eksik bırakılmış veya atlanmış veya yakıştırma parçalar eklenmiştir.

Belki bütün bu hususları, Önyasya'da gelişen yeni Türk yazı dili metinlerinin yeni yazımı sırasında arkada bıraktığı kimi belirgin izler diye saymak da mümkündür. Dinî ve ideolojik bakış açısının da metinleri anlatım açısından eksik bıraktırmış olabileceğini ileri sürmek de, sanırım bir abartı sayılmaz. Anlatı

metinlerinden birinde, Beyler Beyi Salur Kazan Han, su ile yaptığı söyleşi sırasında, metne onun ağzından söylenmiş gibi katılan yeni sözlerde bu durumu açıkça görmek mümkündür.

Dördüncü önemli husus, bu anlatıların kamlık çağı Türk hayatının olaylarını anlatan metinler olmasıdır. Kam kan/ gan oğlu Han Bayındır [Bayındır isimi buraya bilinçli biçimde sonradan eklenmiş olmalıdır. Belki bu iş Akkoyunlular zamanında olmuştur.], Kam Böri/ Böre gibi ünvanlar kamlık dönemi izlerini taşır. Türk tarihinin başlangıçtaki kadim süreçlerinden biri de, toplum düzeninde Kamlık ve kağanlık/hanlılık gibi toplum erklerinin aynı elde toplandığı süreçtir. Kadim tarih metinleri diye kabul ettiğim Dede Qorqud anlatılarında bu durumu Kam Kan/Gan ve Kam Böri/Böre ad ve ünvanları yansıtmaktadır. Belki bir önceki süreçte, iradeyi sadece Qorqud Ata tipi bir kam han temsil etmekteydi ve ünvanı da, 'hanlar hanı' ve 'Beyler beyi' ünvanlarına nisbetle muhtemelen 'Kamlar Kamı' idi. Eldeki veriler, Türklerin böyle bir süreç yaşamış olduğuna işaret etmektedir.

Anlatıların yansıttığı hayat içinde Qorqud Ata, artık tamamen bir bilge danışman ve ermişlik mertebesinde hürmet gören bir kişiliği temsil etmektedir. Sözüne herkesin uyduğu ve yerine getirdiği bu efsanevi kişilik, bana göre daha önceleri toplumu her bağlamda idare eden ve dünya ile din işlerini aynı zamanda tek başına yöneten bir bilge beyi/hanı temsil etmiştir. Türk toplum hayatının biçimlenmesinde ve düzene girmesinde bu 'Kam Bey / Han' ünvanlı kişilerin önemli işlevler gördüğüne ve bu sürecin Türk tarihinde önemli bir zaman dilimini kapsadığına ilk kez hocam Zeki Velidi Togan işaret etmiştir ve bu muhtasar nüshaların metinleri ışığında konuya baktığımda, ben de hocamın düşüncelerine katılıyorum⁹.

Türk tarihinde bir tür nebi kağanlık diyebileceğimiz kağanlar dönemi vardır. Siyasi ve dinî erki elinde tutarak iktidar olma ve meşrûiyet kazanma biçimi, Türk kağanlığında yaşanmıştır ve bu tarihi gerçek Bengü Taş Yazıtları'ndan da.

⁹ Türk tarihçiliğinin kurucusu ve tarihimize nasıl bakılması icap ettiğini ve bunun hem teorik ve metodolojik, hem de yazdığı eserler ile ortaya koyan dünyanın saygın tarihçilerinden hocam Togan, 'Umumi Türk Tarihine Giriş' ve 'Tarihte Usul' adlı eserlerinde ülüş, orun, hanlar ve beyler mücadelesi, kamlar dönemi hususlarına tarihçiliğimizde ilk kez temas eden tarihçidir. Buradaki düşüncelerim, kendisinden mülhemdir.

Bu konu, İsenbike Togan tarafından yeniden etraflıca ele alınıp incelenmiştir. Türk tarihinde uzlaşmacı tavır içinde konuyu ele alan İsenbike Togan, sorunu 'Ruhaniyat-Siyaset ve Boy-Devlet İlişkileri' bağlamında incelemiştir. Türk devlet geleneği içinde, esnek merkezi devlet yapısının oluşumunda bu ilişkilerin ortaya çıkışı ve muayyen bir düzene kavuşması çok önemli bir süreci kapsamaktadır. Süreci doğru anlamadan ve anlaşılır bir hüviyete kavuşturmadan içinde yaşanan zamanın sorunlarına doğru teşhis koymak imkânsızdır. Tarih, deneyimleri itibariyle toplumu aydınlatır ve geleceğine istikamet verir, bunu idrak zorluğu çeken toplum yönetimleri, ülkelerini sadece felâkete sürükler.

bilinmektedir. Bu süreç, XI. yüzyılda, Önsya Türk imparatorluğunun Selçuklu çağında değişmiştir. Selçuklu çağında uhrevi hayat işleri halifeye ve dünya işleri Han'a tahsis edilmiştir. Böylece devleti ve toplumu yöneten devlet iradesi ikiye bölünmüştür. Bu durum, Cengiz Han ile yeniden değişmiş ve devlet iradesi yeniden her iki erki elinde tutan bir hüviyet kazanmıştır. Ve bu anlayış devlet hayatında, Osmanlı hanedanlığında da devam etmiş ve bu hüviyeti ile Cumhuriyete intikal etmiştir.

Önsya Türk imparatorluğunun Osmanlı hanedanlığı çağı Hanları/Sultanları da, Cengiz Han'ın izinden yürüyerek, iki erki tek iradede tutarak devleti yönetmişlerdir. Cumhuriyet rejiminde de, devlet yine iki erki kendi iradesi altına alıp devleti yönetmeyi sürdürmüştür. Devlet idaresinde iki erkin kendi başlarına hareket ettiğinde, devletin iradesine tabi olmadıklarında her zaman bir fitne kaynağı olduğu gerçeğini Cumhuriyeti kuranlar, tarihin deneyiminden süzerek doğru tespit edip yerine oturtmuşlardır. Tarihin deneyimlerinden ders çıkarmak devleti yöneten akıllı, bilge insanların işidir. Dede Korkut metinleri bu sürecin başlangıcından bize izler ve belgeler taşıyan ilk soyağacı ve tarih metinleri belgesi değer taşıır.

Kam Kan [Bu adın ilk şeklinin Kam Ogan olması ihtimali tartışılabilir ve belki de, ilk yaratıcı bağlamında bir anlamı olmuş olabilir: çünkü, kağan olacak aday, göğe Tanrı katına çıkarılıp orada kendisine kağanlık başışları verilirse, iline dönüp kağan olabiliyor. Böylece aday kişi, gökte Tanrı katında kağan olarak yeni bir kişilikte doğup geri yurduna töresi ve düzeni ile dönmüş oluyordu. Acaba bu Tanrı'nın bir adı da, başlangıçta Ogan değil mi idi?] ve ondan sonraki zamanlarda, bu bilge beylik makamı, halkın ve dar zamanlarda beylerin ve hanların fikrini aldığı bir kişi konumuna gelmiştir. İktidar meşrûiyeti, dünya işlerini düzenleyen bey/han eline geçmiş, bütün iradeyi o temsil eder konuma gelmiştir. Bütün bu tarih izleri anlatı metinlerinde yerini belirtilen biçimde almıştır. Olayların ve kahramanların İslamî boyalar ile süslenmesi ise, onları bu halleriyle de olsa bize erişmeyi sağlayan bir koruyucu olmuştur. Aksi halde, belki bugün elimizdeki metinler de, özgün biçimleri gibi tarihin karanlığına gömülmüş olacaktı, diye düşünüyorum. Türk tarihinin kadim zamanlarına ait olayları ve kahramanları anlatan bu metinlerin sadece edebî metinler gibi algılanması ve onların sadece bu açıdan değerlendirilmesi yanılıcı olur.

Dede Qorqud veya Qorqud Ata anlatmaları ile ilgili ikinci bir nüsha daha vardır. Bu nüsha, ilkinden daha muhtasar tutulmuştur. Hikâye karşılığı olarak ilk nüshada kullanılan 'boy' sözcüğü yerini 'hikâyet'e bırakmıştır. Vatikan nüshası diye bilinen bu eser: 'Oğuz Nâme' başlığını taşır. Ana başlık altında yer alan ikinci başlık ise: Qazan Big ve Gayri' biçimindedir. Vatikan nüshası altı 'hikâyet'ten oluşur. Dresden nüshası diye bilim dünyasında ün yapan ilk nüshada on iki 'boy' ile birlikte, başta bir 'dibâçe' yer alır.

Anlatıların metinlerinde anlaşılması güçlük yaratan ve filoloji uzmanlarını sürekli meşgul eden bir sıra sözcük olduğunu vurgulamıştık. Bunların doğrusunu teşhis etmenin kolay bir iş olmadığı bilinen bir husustur. Üzerinde yeniden duracağım sözcük de, yine bunlardan biridir. Önceki yazımda, sözcüğün ne olması icap ettiğini bağlamda işlevci yorum adını verdiğim bir yaklaşım ile filolojik açıdan açıklamaya çalışmış ve ne olup olmayacağı üzerinde durmuştum. Orada sözünü ettiğim bu sorun sözcük 'taraqlıq' idi. O yazı yayınlanıncaya kadar, bu konuda ne varsa, bulduğum ve bildiğim, hepsinin eleştirisini yapıp kendi kanıtlarımı ileri sürmüştüm. O yazımda filolojik açıdan ileri sürülen kanıtların ortaya çıkardığı çözüm doğrudur ve bunda bir tereddüdüm yoktur. Bu yüzden de, yazının sonlarına doğru bir şaka cümlesi yazmıştım: "**Oysa, taraklığı boşalrsa, hiçbir kadın bu durumda tarağını yerinde bulamaz ve saçını tarıyamaz, kadın, dağınık gezmek zorunda kalır**".¹⁰ Fakat, bu cümlemin bir gün başıma bir dert açacağını da, içimden kıs kıs gülererek düşünmüyordum değilim ama, ne zaman? Heyhat! Meğer benim böyle bir durum ile karşılaşmam öyle uzun bir zaman almayacakmış. Eski lâfize mecmuası yazmalar arasında dolaşırken bir gün Nasreddin Hoca'ya yolum düştü.¹¹ Nasreddin Hoca, o muhteşem müzıp, tarihin içinde dolaşan kendine bağlı bir anlatı metni ile karşıma çıktı ve beni, 'taraqlıq' ile bağlı yazdığım yukardaki cümleye güldürdü.

Karşılaştığım yeni gerçeğe, ne beni yetiştiren filoloji uzmanları, ne de zamandaşlarım tesadüf etti. Benim tesadüf ettiğim yeni gerçek, 'akça' ile 'tarak' arasında metaforik bir eylem ilişkisi kurulmuş olduğu gerçeği idi. Ve bu gerçek, bütün unsurları ile bir 'fıkra' anlatısı içinde karşıma çıkmıştı. Anlatı içinde 'taraqlıq' tam tamına 'akça kesesi' karşılığında kullanılmaktaydı. İçine para/akça ve belki de, gülmeme neden olan kadın tarağı da konabilen bir 'kese' anlamı taşıyor

¹⁰ Bkz. Dursun Yıldırım, "Kitâb-ı Dedem Qorqud" nüshasında bir problem sözcüğün çözümlenmesi", *Studia Turcologica Cracoviensia*, 10, (2005), pp. 503-515. Bu yazım, 2004 tarihinde yazılıp Polonyalı değerli bir bilim adamının, **Stanislaw Stachowski Armağanı** için gönderilmiştir. Armağan, 2005 yılı içinde basılıp aynı yılın Kasım ortalarında yapılan bir tören ile, bu değerli bilim adamına takdim edilmiştir. Dağıtımını yapan matbaa, bana bu armağanı 2006 başlarında, Şubat ayında gönderebilmiştir. Bu satırların yazarı da, Kitabın bilim adamına takdim edildiği Kasım ayında, kendisine bir kutlama email'i göndermiştir. Ayrıca bu yazı, 2005 yılı Güz dönemi 10. sayıda, **Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi**'nde de yayınlanmıştır. İzmir'de düzenlenen kongrenin evsahibi Fikret Türkmen'e daha önce dergi gönderilmiştir. Aynı başlıklı bildiri olduğu bana bildirildiğinde de, gerek F. Türkmen'e ve gerekse A. B. Ercilasun'a ilgiliyi uyarmaları veya orda bulunan dergideki yazıyı göstermeleri kendilerinden istenmiştir. Anlamsız, abuk sabuk işler için açıklama yapmak beni üzüyor ama, ilgililerinin bu tarz bir açıklamaya ihtiyaç duyduklarını sanıyorum. Şüphesiz, aynı anda aynı sorun üzerinde iki veya daha çok kişi aynı şeyi düşünüp yazabilir; ancak, bunun çok sık bir olasılık olduğu söylenemez, burada olmuş deniyor ise, ne diyebilirim, olmuştur!

¹¹ Şu sıralarda bir 'Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler' adlı bir sipariş kitap hazırlayıp teslim ederken bu iş başıma geldi ve bu yazı vücut buldu.

olması ve bu anlama geldiğinin metinde açıklamasının kesin biçimde verilmesi karşısında bu yazıyı yazmaya kendimi mecbur hissettim.

Oysa, benden öncekiler, 'taraqlıq' sözcüğünün anlamlarına neler yüklemişlerdi. Bu konuda, filolojik bağlamda yapılmış en doğru çözümleme burada gönderme yaptığım yazımda yer aldığını da vurgulamalıyım¹². Bununla birlikte, fıkra anlatısında yer alan sözcüğe bağlamda işlevci yorum açısından baktığımda, burada da yabana atılmayacak bir gerçek saklandığını düşündüm. Sözcüğün metin içinde yer alan açıklaması, muhtasar nüshalarda yer alan metinlerin müstensihlerinin de, böyle bir benzetmeden/metafordan yararlanmış olabileceğini bana düşündürdü. Anlam değişmiyor, dişilik organına işaret ediyor. Sözü ettiğim fıkra anlatısı metni de. XVI. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen bir fıkra mecmuasında yer almaktadır. Oğuzların diline aktarıldığını düşündüğüm Kitāb-ı Dedem Qorqud anlatıları dili ile, XVI. yüzyıla ait bu Nasreddin Hoca fıkraları yazma mecmuasının dili arasındaki zaman yakınlığı göz önünde tutulursa, problem sözcük ile ilgili ilginç bir yeni durum ortaya çıkıyor demektir¹³.

Söz konusu problem sözcüğün yer aldığı metin, ilk kez K.R.F. Burrill tarafından 1970 yılında incelemesi ile birlikte tıpkıbasımı yayınlanmış bir Nasreddin Hoca anlatıları mecmuasında yer alır. Groningen Üniversitesi yazmaları arasında yer alan bu yazma Nasreddin Hoca mecmuasının kütüphane kayıt künyesi şöyledir: *Ms. Nasreddin Hoca Menakıbatı. University Library of Groningen: Cod. Gron. ag 8*. Burrill, mecmuada sadece fıkraların yer aldığı varakların faksimilesini vermekte ve bu sayfeleri yeniden numaralamaktadır. Biz, burada, onun verdiği yazmanın faksimilesinden yararlandık. Bu yazmanın asıl başlığı faksimilede şöyledir: "Menākıbāt-ı Nasreddīn Hoca". Yazmada yer alan söz konusu anlatı metninin V4'ten alınan özgün yazımı aşağıdaki gibidir¹⁴:

خوداکی حطیبی ایشد بیش حکایت نصرالدین خواجیه
بر سوخته صوبه غرق اولدی خجه جقرلم دیشلر خواجیه
ایتمش هیچ بر کرده بر طرفدن یعنی آنچه کیسی یوقمی کوسرتک
اجده آنچه وارصرتک جقرلمش حکایت نصرالدین خواجیه؟

¹² Kaynakçada belirtilen yazılarıma bakılabilir. Problem sözcük ile ilgili yazı özellikle bu hususlara yöneliktir.

¹³ M. Ergin, kaynakçada yer alan çalışmada muhtasar nüshaların XVI. Yüzyıl içinde istinsah edildiğini belirtmektedir ki, biz de bu görüşe katılıyoruz.

¹⁴ Bu çalışmanın tam künyesi için kaynakçaya bakınız. P. N. Boratav da, aynı malzemenen 'Nasreddin Hoca' adlı çalışmada yararlanmıştır.

"Hikāyet. Naşreddin Hoca'ya: -- Bir suhte suya yarq oldı, nice çıkaralum ? dimişler. Hoca da eyitmiş: - Hiç birünüzde bir taraqlıq ya'nı aqçe kisesi yoq mı? Gösterün! İçinde aqçe var şanur, gelür çıkar dimiş"[metnin bu okunuşu bize aittir].

Yukarıda metni verilen anlatıda, Kitāb-ı Dedem Qorqud anlatılarında karşılaştığımız sorun sözcük ile karşı karşıya geldiğimizi görüyoruz: *taraqlıq*. Benim burada şaştığım, ömrünü 'Dedem Korkut'un Kitabı'na hasretmiş, metin ve sözlük kurdu rahmetli Orhan Şaik Gökyay'ın 'taraqlıq'ın 'akçe kesesi' anlamını nasıl gözden kaçırmış olmasıdır. Bu anlatılar ile ilgili tüm bilgileri adı geçen ünlü çalışmasında bir araya getiren Gökyay ve onu takip edenler bu metni görmüş olsaydı, hiç şüphesiz el ve ayak uzuvlarında yer alan tarak kemiklerinden asla söz etmek zorunda kalmazdı.

'Kitāb-ı Dedem Qorqud' metinlerinde *taraqlı* / *tarıqlı* biçimlerinde okunma olanağı tanıyan sözcük cümle içinde şöyle yazılmıştır: *سە . مەھز . سە*. Geçtiği cümle ise şöyledir:

قان طورالی الوب میدا تەکتۆردیلر
قان طورالی جمال وکالە ایاسی کیت ایرعی اغزۆ .
دوروت یکت نەتا بلە کۆردی . بیری قان طورالی پری
قرە چکۆرە وا و غلی ترق قنوق . و بوز ایغرلوا بیری
قان طورالی تقایی سر پدی . قیر کۆشکرە بقا ردی
طا رقلنی بو شلدی . کدییی ما ولدی . ارسل اولمش
طنه کیچ اغز نک صویب آدی .

(Dresden s. 179-180 satır 11-12).

Қан Ғуралы алуp meydana getürdiler. Қан Ғуралы cemal ve kemal iyesi yigit idi. Оғузda dört yigit nikab-ile gezer-idi. Biri Қан Ғуралы, biri Қара Чекүр ve оғлу Қırқ Қынуқ ve boz айғырлу Beyrek. Қан Ғуралы nikabın серpdі. Қыз көшкден бақар-idi, тарақлығы бошaldы, kedisi mavladы, avşıl olmış ғана kibi ағзынуғ şuyы ақды. (Ergin 1958: 188)

Yakışıklı adamı gören kızın başına gelen 'boşalma/orgazm' işlemi, dişilik veya analık organı dediğimiz organ ile ilgili bir olgudur. Anlatıcı, bu sözcük ile, kızın analık uzvuna işaret etmiştir. Bu sözcüğün çözümlemesi, çeşitli bağlamlar içinde yapılmış ve açıklanıp bir sonuca o yazımda bağlanmıştı. Yukarıya alıntılıdığım ilk metin, fıkra anlatısı metni ise, aynı sözcük yazımı ile ilgilidir. Fıkra metni içinde aynı yazım biçimi ile karşımıza çıkan aynı sözcüğün yeni bir zaman diliminde yeni bir anlam ilişkisi kazandığını Nasreddin Hoca anlatısı ortaya çıkarmaktadır.

Fıkra anlatısı metninde karşımıza çıkan 'taraqlıq' sözcüğü, bizzat anlatı metninin yaptığı açıklamaya göre 'akça kesesi' anlamına gelmektedir. Dişilik uzvunun veya analık uzvunun 'akça kesesi' anlamına gelen 'taraqlıq' sözcüğü ile 'Kitâb-ı Dedem Qorqud' metinlerinde karşılanmış olması olasılığı, hemen hemen aynı yüzyıllar içinde istinsah edilmiş olabilecekleri ihtimalini de akla getirmektedir. Bu ihtimal, uzak bir ihtimal olmayabilir.

Akça kesesi anlamında fıkra metninde yer alan taraqlıq sonuç itibariyle içine akça konan bir akça ambarı/torbası gibi düşünülebilir. Veya, eski sözcük, metinlerin yazıya yeniden alındığı veya tercüme edildiği süreçte, eski işlevini yitirmiş ve tohum torbası işlevini, 'akça kesesi' işlevi görmeye bırakmıştır. Yaşam tarzına ve düzenine nispetle sözcüğün işlevleri değişse bile, yeni zamanda da o, metaforik anlamını, analık uzvuna işaret etme işlevini korumuş görünmektedir. 'Kitâb-Dedem Qorqud' metinleri ile, fıkra anlatısı mecmuada yer alan metinlerin yazıya alınma zamanları birbirine pek uzak görünmemektedir. Muhtemelen aynı yüzyıllar içinde yazıya alınmış olabilirler. Dresden nüshası ile Nasreddin Hoca fıkra anlatılarının yer aldığı mecmuanın kaligrafileri arasında dikkat çekici bir kalem benzerliği göze çarpmaktadır.

Benim görüşüme göre, muhtasar Dedem Qorqud metinleri nüshalarında yer alan ve 'taraqlıq'/'tarıklık' biçimlerinde okuma olanağı veren sözcük, uzun bir süre, tohum ambarı, tohumluk ve tarla tohumlanırken bele takılan tohum torbası anlamlarında kullanılmıştır. Bu işlevlerine nisbetle de, analık uzvuna metaforik bağlamda gönderme yapmada kullanılmıştır. Sözcük, tohum ekilen/büyüyen/biçilen tarla, tohumların saklandığı veya konduğu ambar, torba işlevleri böyle bir metafor yaratmaya kadim zamanlarda da fırsat verecek niteliklere sahiptir¹⁵.

Tohum torbası ekim sırasında bele takılırdı. Şehir ve kasaba hayatında bu torba, tarım yerine farklı işlevler için kullanılmaya başlanmıştır. Şehirde, tarlada ekilen tohum danelerinin yerini akçalar ve hatta saç tarağı almış ve böylece sözcük, şehir hayatında tohum torbası anlamını yitirmiş ama keselik işlevini sürdürmüştür. Hayatın değişime uğradığı yerlerde, şehirlerde yaşayanların dilinde 'taraqlıq' sadece 'akça' ve 'tarak' muhafazası işlevlerini korurken, ekin/tohum ile ilişkili tarla ve tohum bağını yitirmiştir. Ancak, kadimden var olan 'analık uzvu' ile ilişkili bağını korumuş ve bu işlevini 'kese'/torba olma işlevi ile sürdürmüştür.

İlk çözümlememizde vardığımız temel sonucu değiştirecek bir durum söz konusu değildir. Çünkü, yeni bir bağlam içinde bir fıkra anlatısında tesadüfen karşılaştığım 'taraqlıq' [= akça kesesi] terimi, analık uzvu ile ilgili daha önce yapılmış metaforik

¹⁵ Barutcu Özönder'in "Yenisey Kitabeleri ve Yer-Sular" adlı makalesinde ilk olarak toprak, tarla, analık ilişkisi üzerinde durulmuştur. Ancak, üzüntü ile ifade edeyim ki, bu değerli çalışmayı bu yazı sırasında gördüm. Tarık ve tarıklık terimleri ile ilgili olarak da önceki makalemizde de örnekleri aldığımız Bülent Gül'ün Eski Türk Tarım Terimleri adlı doktora tezine bakılabilir.

duruma, anlam ve eylem bakımından yeni bir açıklama getirmemektedir. Ancak, bu sözcüğün tohum ambarından, tohum kesesinden akça ve tarak kesesine doğru bir değişim süreci geçirdiğini ama, kadının analık uzvu ile ilgili yüklendiği eski işlevi bu halde de muhafaza ettiği anlaşılmıştır. Ben şimdi, konuyla ilgili ilk yazımda yazdığım son cümlelere katıla katıla gülüyor isem, bunu Türk bilgisi Nasreddin Hoca'ya borçluyum.

Kaynaklar

- BARUTCU ÖZÖNDER, S., (1998), "Yenisey Kitabeleri ve Yer-Sular.", *Journal of Turkish Studies*, vol. 22: 171-184.
- BORATAV, P. N., (1996), *Nasreddin Hoca*, Ankara: Edebiyatçılar Derneği Yayınları: 8.
- BURRİLL, K. R. F., (1970), "The Nasreddin Hoca Stories. An Early Otoman Manuscript at the University of Groningen", *Archivum Ottomanicum*, vol. II: 8- 114.
- ERCİLASUN, Ahmet B., (1994), "Dede Korkut Kitabı ile Oğuz destanı Arasındaki Münasebetler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988*, Ankara: 69-89.
- ERGİN, M., (1994), *Dede Korkut Kitabı I*, 3. baskı, Ankara: TDK Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Ş., (1973), *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: MEB yayımları.
- GÜL, Bülent, (2004), *Eski Türk Tarım Terimleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- KAÇALIN, M. S., (2006), *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-namesi*, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, (1966), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul: Diyanet Başkanlığı Yayınları.
- ÖZÇELİK, S., (2005), *Dede Korkut. Araştırmalar ve Notlar. Dizin ve Metin*, Ankara.
- TEZCAN, S., (2001), *Dede Korkut Oğuznâmeleri Üzerine Notlar*, İstanbul: YKB Yayınları.
- TOGAN, Zeki Velidi, (1948), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul.
- (1972), *Oğuz Destanı*, İstanbul.
- (1981), *Tarihte Usul*, İstanbul.
- TOGAN, İsenbike, (2003), "Türk Tarihinde Uzlaşmacı Tavrı: Ruhaniyat-Siyaset ve Boy-Devlet İlişkileri", *Üçüncü Bin Yılın Eşiğinde Türk Uygarlığı*, Kirgizistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek: 295-306.
- YILDIRIM, Dursun, (1991), "Köktürklerde Kağanlık Süreci: Kaldırma, Köterme ve Oturma", *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara: 519-530.
- (2001), "Qam Böri oğlu Bamis Börik [Qam Böre oğlu Bamis Börek] Boyunda Sorunlar ve Çözümlenmeler", *Türkbilg*, 2001/2: 129-167.
- (2002), "Kitâb- ı Dedem Qorqud' metinleri Hangi Yaratıcılık Ortamından Geliyor?", *Türkbilg*, 2003/3: 130-171.
- (2005), "Kitâb-ı Dedem Qorqud" nüshasında bir problem sözcüğün çözümlemesi", *Studia Turcologica Cracoviensia*, sayı 10, Krakow: 503-515; [*Türkbilg*, 2005/10: 79-94.].